

PROFIELWERKSTUK TAALKUNDE

Toolkit Naamkunde

Hoe zou je kunnen communiceren zonder namen? Je moet tenslotte kunnen zeggen over wie of wat je het hebt. Daarvoor hebben we soortnamen zoals 'appel' of 'dorp' tot onze beschikking, maar ook eigennamen die naar een specifieke persoon, plaats, product enzovoort verwijzen. Waar die eigennamen vandaan komen, wat ze betekenen, en hoe we nieuwe namen geven aan baby's en producten is het terrein van de naamkunde (onomastiek). De naamkunde richt zich daarbij op voor- en achternamen (antroponymie), maar ook op plaatsnamen, straatnamen, waternamen en veldnamen (toponymie). Ook is de naamkunde verwant aan de etymologie, de tak van wetenschap die onderzoek doet naar de oorsprong (herkomst) van woorden. Ontdek in deze toolkit welke naamkundige onderwerpen jou interesseren en maak naam met jouw profielwerkstuk!

Naamattitudes

Je voornaam is het eerste sociale label dat je in je leven krijgt opgeplakt, en het begin van profilering. Je naam kan bijvoorbeeld het opleidingsniveau of de levenshouding (traditioneel/behoudend vs. modegevoelig/trendy) van je ouders reflecteren, maar ook hun herkomst omdat de naam uit een bepaalde taal of cultuur afkomstig is. Het zal je daarom niet verbazen dat er attitudes bestaan over namen. Mensen ontwikkelen een positieve of negatieve houding ten opzichte van een bepaalde voornaam. Misschien evalueer je sommige namen zelf ook wel positiever dan andere! Naamattitudes roepen interessante vragen op. Beïnvloedt je voornaam de eerste indruk die anderen van je krijgen? Klinkt de ene naam slimmer of hoger opgeleid dan de andere? Sommige onderzoeken laten zien dat docenten toetsen met identieke antwoorden soms anders beoordelen op basis van afwijkende voornamen! En in call centers moeten medewerkers soms een traditionele Nederlandse naam aannemen omdat ze dan meer verkopen dan met een naam van buitenlandse herkomst. Discriminatie op basis van een naam ligt op de loer. De attitudes ten opzichte van voornamen zijn taalattitudes

op lexicaal niveau (woordniveau). Er lijkt hier meer aan de hand te zijn dan slechts een simpele voorkeur voor bepaalde namen. Zo kunnen klankeigenschappen (fonologische eigenschappen) de perceptie (waarneming) van voornamen beïnvloeden. Klinkt de naam aantrekkelijk? Klinkt de naam lief of juist stoer en krachtig? Volgens deze fonologisch-esthetische benadering zijn het de inherente kwaliteiten van een naam, zoals de klemtoon, het ritme en de klinkers, die bijdragen aan het vormen van attitudes. Maar dit is mogelijk geen volledige verklaring voor het feit dat sommige mensen een hekel hebben aan bepaalde voornamen, terwijl ze andere juist waarderen. Met namen worden namelijk ook sociale stereotypen geassocieerd. Iemand die de naam 'Kevin' hoort, heeft van nature de neiging om deze persoon in een subjectieve categorie te plaatsen die alle 'Kevins' bevat. Hij of zij beoordeelt alle Kevins dan op dezelfde manier, positief of negatief. Deze sociale-connotatiehypothese wordt in wetenschappelijk attitudeonderzoek als de meest waarschijnlijke verklaring gezien voor naamattitudes.

Privacygevoelige gegevens

Je naam is een van je voornaamste persoonlijke gegevens. Omdat je naam behoort tot het privédoelgebied en dus privacygevoelig is, stellen veel landen gegevens over namen maar beperkt beschikbaar voor onderzoek. De Nederlandse wet Basisregistratie Personen (Wet BRP) maakt sinds 2000 wat meer mogelijk. Zolang individuen niet uit gepresenteerde onderzoeksgegevens herleidbaar zijn, mogen wetenschappelijke instellingen gegevens uit de Basisregistratie Personen gebruiken. Je kunt je wel voorstellen dat het risico hierop groter is bij namen die minder vaak voorkomen. Unieke namen (voornamen die slechts één keer zijn gegeven) mogen bijvoorbeeld alleen worden getoond als ze meer dan honderd jaar geleden gegeven zijn! Internationaal geldt in het algemeen de regel dat namen met een frequentie lager dan vijf niet gepubliceerd mogen worden. Het Nederlandse Meertens Instituut (KNAW) heeft in de loop der jaren verschillende naamkundige bestanden (databanken) ontwikkeld voor naamkundig onderzoek. De Nederlandse Voornamen dataBank (NVB) is daar een voorbeeld van. Dit soort databanken bevatten bijvoorbeeld informatie over de betekenis, de oorsprong en de verspreiding van namen.

Naamkeuze en de Naamwet

Ouders kiezen doorgaans de voornaam van hun kind. Sommige ouders kiezen voor een populaire voornaam ('een topnaam'), terwijl andere ouders de voorkeur geven aan een unieke of zelfverzonnen naam. Moeten ze daarbij eigenlijk rekening houden met wettelijke beperkingen? De huidige Nederlandse Naamwet (1970) wordt vaak omschreven als een 'alles mag, behalve...'-wet. Eigenlijk zijn alle

voornamen toegestaan op twee uitzonderingen na: de ambtenaar van de burgerlijke stand is genoodzaakt een voornaam af te keuren wanneer deze 'ongepast' is of wanneer deze overeenkomt met een 'geslachtsnaam': een bestaande achternaam die niet gebruikelijk is als voornaam. Naamgeving bevat daarnaast een belangrijk aspect van tijd: vandaag de dag worden andere voornamen gegeven dan vroeger, namen veranderen of vernieuwen door creatieve ouders of door input van andere talen en culturen. Soms zie je ook oudere namen terugkomen met een hernieuwde populariteit. Misschien vraag je je weleens af waar je eigen naam vandaan komt of wat de oorspronkelijke betekenis ervan is. Dat is te vinden in de Nederlandse voornamenbank en de Nederlandse familienamenbank, die alle 600.000 verschillende voornamen en 320.000 familienamen in Nederland beschrijven. Hetzelfde geldt wellicht voor de herkomst van straatnamen of gebouwen in jouw buurt. In de Etymologiebank is de herkomst van veel woorden (± 70.000) terug te vinden en zijn sinds kort ook 9.000 geografische namen toegevoegd: plaatsnamen, wijk- en buurtnamen en streeknamen!

Naamkunde en wiskunde: de Wet van Zipf

Iedere persoon die een bepaalde voornaam draagt, wordt ook wel een 'naamdrager' genoemd. Er zijn weinig namen die heel populair worden, en veel verschillende voornamen die door maar weinigen worden gedragen. Het blijkt dat de relatie tussen het aantal namen met een bepaald aantal naamdragers verrassend precies te beschrijven valt. Binnen de computationele taalkunde (de studie naar taal in combinatie met informatica en kunstmatige intelligentie) wordt dit de 'Wet van Zipf' genoemd. Deze wet is genoemd naar de Amerikaanse taalkundige en filosoof George Kingsley Zipf en schrijft voor dat woordfrequenties, of in dit geval naamfrequenties, uitgedrukt kunnen worden in een formule. Je begint met het aantal unieke namen. Het aantal namen dat twee keer gegeven is, is een factor minder, het aantal namen dat drie keer gegeven is weer dezelfde factor minder, enzovoort, tot de ene naam die het meest populair is, en het meest gegeven is. In een dubbellogaritmische grafiek levert deze 'Zipfianse verdeling' een perfect rechte lijn op. Deze wiskundige benadering binnen de naamkunde is erg vernieuwend en roept een interessante vraag op: zijn ouders echt vrij in hun naamkeuze of is deze het product van wiskundige 'kans'?

Jouw onderzoek naar naamkunde is relevant, omdat:

- aanstaande ouders, ambtenaren van de burgerlijke stand en juristen behoefte hebben aan naamkundig advies.
- je meer inzicht ontwikkelt in de geografische spreiding, de sociale en etnische verscheidenheid (sociale groepsstructuren en minderheidsstructuren) en de historische gelaagdheid van namen.
- je de motieven en esthetische normen leert kennen die ten grondslag liggen aan hedendaagse voornaamgeving.
- er ook politieke interesse is in dit thema. Zo hebben gemeentes een Straatnamencommissie die zich richt op straatnaamgeving en is er zowel landelijk als lokaal advies nodig over de spellingswijze van topografische namen.
- de naamkunde bijdraagt aan het ontwikkelen, gebruiken en onderhouden van persoonsbestanden (denk aan gemeenten, het verzekeringswezen en de belastingdienst).

De wetenschapper aan het woord

'Hoe heet je?' is vaak een eerste vraag bij een ontmoeting. Niet voor niets, want met je voor- en achternaam toon je wie je bent, hoe je kan worden aangesproken, en het zegt ook iets over je herkomst. En al zeggen de meeste ouders dat ze gewoon een mooie naam aan hun kinderen geven, onbewust wordt dat bepaald door hoe ze in de wereld staan, welke taal ze spreken, uit welke cultuur ze stammen, welk geloof ze hebben, hoe ze opgeleid zijn, of ze conservatief of progressief zijn, en nog veel meer. Daarmee zeggen namen impliciet heel veel over onze samenleving. Sommige onderzoekers denken zelfs dat je op je voornaam gaat lijken, dat je herkenbaar bent als een echte *Paulien*. Maar is dat zo? Als je de voornamen van alle Nederlanders kent, en die van hun ouders en grootouders, dan kun je onderzoek doen naar de motieven van ouders. En dat doe ik al twintig jaar. Eén van de eerste thema's was het onderzoek naar de namen van broertjes en zusjes in een gezin. Die worden door dezelfde ouders gekozen en laten zo de samenhang van voornamen zien. Niels heeft veel vaker een broertje Lars dan kans zou voorspellen, en Mohammed een zusje Fatima. Door al die combinaties te verzamelen, kun je vinden dat er groepen namen zijn waar ouders bij voorkeur uit kiezen, van traditioneel Nederlandse namen tot moderne namen, namen uit de bijbel, Arabische of Friese namen, in totaal zo'n 14 groepen. Je kunt ook onderzoeken hoe die voorkeuren veranderd zijn, omdat we voornamen vanaf 1880 goed in kaart hebben gebracht. Dan zie je dat vernoeming naar opa en oma heeft plaatsgemaakt voor eigen keuzes van ouders. Bijna alle voornamen die kinderen nu krijgen zijn modenamen.

Je kunt denken aan...

Mogelijke onderwerpen

De populariteit van voornamen, de motieven voor naamkeuze, vernoeming, de geografische spreiding van namen, de sociale dynamiek van naamgeving, etnische naamgeving (profilering door namen), naamgeving en religie, de historische gelaagdheid van namen, geografische naamgeving, de etymologie van geografische namen, aantallen naamdragers (de Wet van Zipf), naamattitudes, de Nederlandse Naamwet, naamgeving en privacy in de registratie van persoonsgegevens, genealogie (stamboomonderzoek)

Mogelijke invalshoeken

- Welke motieven bepalen de voornaamkeuze van ouders?
- Welke naamattitudes zijn er en door welke mechanismen worden die gevoed?
- Is er een wiskundig verband tussen het aantal voornamen en het aantal naamdragers?
- Hoeveel nieuwe namen worden er sinds de 20e eeuw jaarlijks gegeven? Wat zijn unieke of populaire namen? Zijn namen die vaker voorkomen 'aantrekkelijker'? Worden unisexnamen steeds vaker gegeven, en wat vinden dragers van zo'n naam?
- Ga je je naar je voornaam gedragen of er zelfs zo uitzien dat je voornaam herkenbaar wordt?
- Hoe wordt straatnaamgeving bepaald en wat is de waarde van straatnamen voor de bevolking en de politiek (bestuurders en ambtenaren)?
- Wat is de verklaring voor toponiemen in jouw omgeving en wat zegt dat over de ontwikkeling van het dorp, de stad of het landschap?
- Welke namen van producten verkopen het best?

Mogelijke taalverschijnselen

Persoonsnamen: voornamen en achternamen (familienamen/geslachtsnamen), topnamen; toponiemen: plaatsnamen, buurt-, wijk- en straatnamen, streeknamen; product-, bedrijfs- en horecanamen

Mogelijke onderzoeksmaterialen/-methoden

Bestudering van diverse databanken: De Nederlandse Familienamen dataBank (NFB), De Nederlandse Voornamen dataBank (NVB), de Nederlandse Etymologiebank; namenboekjes uit verschillende jaren (decennia); vragenlijsten/enquêtes naar naampopulariteit of naamkeuze; school- en buurtonderzoek; literatuuronderzoek naar een naamkundig onderwerp, zie hiervoor de databank Namen en Naamkunde in Nederland en elders (NNN); historisch bronnenonderzoek; attitudeonderzoek; statistisch onderzoek; vergelijkend (comparatief) onderzoek (vergelijking tussen tijdsperiodes, steden, regio's, provincies, landen)

Leestips

<https://www.nemokennislink.nl/publicaties/de-betekenis-van-namen/> (met nog meer tips)
www.naamkunde.net (met diverse doorklikmogelijkheden)
<http://www.meertens.knaw.nl/variatielinguistiek/naamkunde.shtml>
<http://www.meertens.knaw.nl/cms/nl/collecties/databanken> (raadpleeg hier de genoemde databanken)
<http://www.neerlandistiek.nl/2018/01/voornamendrift-de-aftap/> (met nog meer tips)
Maarten van der Meer (2014). *Wie noemt zijn kind nou Chardonnay? Waarom we heten zoals we heten*. Amsterdam: Uitgeverij Podium B.V.

De meeste modenamen zijn nieuw of werden bijna nooit gegeven. Veel namen worden niet zo populair, maar sommige zijn een echte topnaam. Allemaal verdwijnen ze na een generatie weer. Vragen die mij intrigeren zijn dan bijvoorbeeld: Waarom worden sommige namen populair en andere namen niet? Hoe verspreiden nieuwe namen zich langs sociale netwerken? Waarom is er al eeuwenlang een precies wiskundig verband tussen het aantal verschillende namen en het aantal mensen dat een naam draagt?

Dr. ir. Gerrit Bloothooft werkt bij de opleiding Taalwetenschap aan de Universiteit Utrecht. Hij is als natuurkundige opgeleid en denkt daarom heel analytisch over hoe we aan onze voornamen komen, maar ook over hoe we uit historische documenten personen kunnen identificeren. Dat is het brede domein van wat nu wel digitale geesteswetenschappen wordt genoemd: een moderne samenwerking tussen taalkundigen, tekstonderzoekers, historici, wiskundigen en ICT'ers. Gerrit Bloothoof werkt met heel grote naambestanden, zowel moderne als historische. De namen van alle hedendaagse Nederlanders kent hij al, maar hij zou graag alle Nederlanders willen identificeren vanaf 1811, toen de Burgerlijke Stand is begonnen.

